

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜ AZƏRBAYCAN ŞEİRİNİN
STRUKTUR VƏ SEMANTİK TƏHLİLİ**

İxtisas: 5715.01 – Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və tənqid

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Gülnarə Cavanşir qızı Məmmədzadə**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Bədirxan Balaca oğlu Əhmədov

Rəsmi opponentlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Şirindil Həsən oğlu Alışanov

filologiya elmləri doktoru, professor
Zenfira Əlişah qızı Vəliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ülviyyə Həsaməddin qızı Rəhimova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Atteatsiya Komissiyasının AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

akademik, filologiya elmlər doktoru,
professor
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

Dissertasiya şurasının
Elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İsmixan Məhəmməd oğlu Osmanlı

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Məmməd İrac oğlu Əliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müstəqillik dövrü Azərbaycan şeiri bütün parametrlərilə (dil, üslub, poetik dərkətmə, semantik struktur, bədii təsvir və ifadə vasitələri və s.) özünün yeni mərhələsinə daxil olmuşdur. Azərbaycan poeziyası bəlkə də heç bir zaman kəsiyində bu qədər forma və məzmun zənginliyinə malik olmamış, bu şəkildə fərqli istiqamət və formalarda təşəkkül tapmamışdır. Vaqif Səmədoğlu, Arif Abdullazadə, İsa İsmayilzadə, Ələkbər Salahzadə, Vaqif Cəbrayilzadə, Çingiz Əlioğlu, Rüstəm Behrudi, Vaqif Bəhmənli, Rüstəm Behrudi, Adil Mirseyid, Kamal Abdulla, Camal Yusifzadə, Murad Köhnəqala, Salam, Akif Səməd, Nazim Əhmədli, Rafael Tağızadə, Həmid Herisçi, Zahir Əzəmət, Etimad Başkeçid, Qəşəm Nəcəfzadə, Xaqani Qayıblı, Rasim Qaraca, Ramiz Qusarçaylı, Tofiq Qaraqaya, Aqşin Yenisey, Əjdər Ol, Xanəmir, Ələmdar Cabbarlı şeirinin forma və məzmun cəhətdən zənginliyi poeziyanın strukturuna və poetik ifadə vasitələrinə də öz təsirini göstərmişdir.

Çağdaş poeziyada poetik dil dominant rol oynayır, çoxməzmunluluq və assosiativlik qazanır; belə ki, çağdaş şairlər bədii mətnlərdə poetik funksiyaya daha çox üstünlük verirlər. Belə demək mümkünsə, çağdaş şairlərin çoxu sözlə, dillə işləyir, poeziyada daha çox fikir, ideyaya yox, dilin stixiyasına fikir verir, bu istiqamətdə daha çox yaradıcılıq işi aparırlar. Gerçəkliyin poetik mətnini əks etdirən şeirlərdə şair ritmik sözlərdən, misra sintaqmlarından, alliterasiya və assonansdan, bənd və qafiyə quruluşundan, simmetrik təkrarlardan istifadə edir ki, bu da çağdaş poeziyanın semantik strukturunu zənginləşdirmiş olur.

Problemin işlənilməsi vəziyyətinə nəzər salarkən iki aspekti qeyd etmək lazımdır; bunlardan biri çağdaş poeziyanın inkişaf yolu, digəri isə problemin nəzəri cəhətdən tədqiq edilməsidir. Demək lazımdır ki, çağdaş poeziyanın inkişaf yolları və ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığı müəyyən mənada araşdırılmışdır. Müasir Azərbaycan poeziyası və onun ayrı-ayrı görkəmli

nümayəndələrinin yaradıcılığı haqqında mətbuatda tənqidçilər İsa Həbibbəyli, Vaqif Yusifli, Cavanşir Yusifli, Tehran Əlişanoğlu, Əsəd Cahangir, Rüstəm Kamal, Elnarə Akimova, Nərgiz Cabbarlı, İradə Musayeva və b. tərəfindən bir çox məqalələr yazılmışdır¹.

Problemin nəzəri istiqamətinə gəldikdə isə, deməli ki, nəinki müstəqillik dövrü poeziyası, ümumiyyətlə Azərbaycan poeziyası semantik struktur və buraya daxil olan problemlər ətrafında nəzəri cəhətdən çox az tədqiq olunmuşdur. Əbdüləzəl Dəmirçizadənin, M.C.Cəfərovun, Ağamusa Axundovun, Musa Adilovun, Məmməd Əliyevin, Sərxan Abdullayevin, Məhərrəm Hüseynovun tədqiqatlarında ümumiyyətlə Azərbaycan şeiri bir çox nəzəri istiqamətlər baxımından təhlil edilmişdir². Bütövlükdə isə, müstəqillik dövrü Azərbaycan şeirinin semantik strukturu problemi araşdırmadan

¹ Həbibbəyli, İ. Bütün yönləri ilə yaradıcı. -Bakı: -Elm və təhsil. -2014; Cabbarlı N. Yeni nəsil ədəbiyyatı. -Bakı: -Elm. -2006; Rüstəm, K. Ömür-inanc mətni. Bakı: -Şirvanşəhr. -2010; Əlişanoğlu, T. Yeni ədəbi nəsil: neo 60-cılar. -Bizim əsr. -2002, 19 dekabr; Şeirimizin gümüş dövründən fraqmentlər.-Tənqid.net. -2011. №8. -s. 145-162; 1990-cı illər: ədəbi qruplar, poetik manifestlər. -Tənqid.net. -2012. № 9. -s. 324-334, Müstəqillik illəri Azərbaycan ədəbiyyatı. -Bakı: -Qanun. -2013; Əsəd, C. Kim yatmış, kim oyaq. -Bakı: -Yazıçı. -2012; Musayeva, İ. Tənqidin sözü, sözün tənqidi. -Bakı: -Elm və təhsil. -2010, Bədii mətnin sirləri/C.Yusifli. -Bakı: -Mütərcim. -1998, Ədəbiyyatda yaşamağın formulu. -Bakı: -Nurlan. -2003, Azərbaycan poeziyasında Əli Kərim mərhələsi. -Bakı: -Adiloğlu. -2005, Filoloji fantaziya (Ramiz Rövşən yaradıcılığı poetik sistem kimi). -Bakı: -Qanun. -2007; Yusifli, V. Yolayıcı. -Bakı: -Vektor. -2004, Modernist şair-Adil Mirseyid //V.Yusifli. -Tənqid.net. -2012. №9. -s. 244-248, Poeziyanın yolları və illəri/V.Yusifli. -Bakı: -Mütərcim. -2009, Poeziya və zaman. -Bakı: -Mütərcim. -201.

² Cəfərov M.C. Şeirimizin dili və vəznə haqqında// M.C.Cəfərov. Füzuli düşünür. -Bakı: -Uşaqgəncəşr. -1959. -s. 206-223; Adilov M. Alliterasiya. Azərbaycan dilinin üslubiyatı-Bakı: -1970. -s. 75-87, Azərbaycan dilində sintaktik təkrarlar. -Bakı: -Elm. -1974, Sənətkar və söz. -Bakı: -Yazıçı. -1984; Axundov A. Şeir sənəti və dil. -Bakı: -Yazıçı. -1980; Abdullayev S. Dil və bədii qavrayış. -Bakı: -Yazıçı. -1984. -167; Hüseynov, M. Şeirşünaslıqda dil sənətkarlığı.-Bakı: -Elm. -2007, Səsin poeziyası. -Bakı: -Elm və təhsil. -2010; Əliyev, M. Azərbaycan şeirində paralellizm probleminə dair. -Ulduz. -1982. №2. -s. 54-56, Azərbaycan şeirinin vəzn və evfoniya problemləri. -Bakı: -Nurlan. -2008, Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. -Bakı: -Elm və təhsil. -2012.

kənarda qalmışdır.

Problemin nəzəri araşdırılmasında rus nəzəriyyəçilərinin tədqiqatları geniş material vermişdir. Belə ki, A.Antonovun, N.Boqomolovun, S.Bondinin, V.Vinoqradovun, B.Qonçarovun, V.Qriqoryevin, B.V.Tomaşevskinin, V.Jirmunskinin, Y.Tinyanovun, R.Yakobsonun və b. tədqiqatlarında³ rus şeirinin poetik sistemi, nəzəri-struktural təhlili metodları işlənib hazırlanması geniş nəzəri material vermişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi müasir Azərbaycan şeirini poetik strukturuna, semantik məzmununa, bədii təsvir və ifadə vasitələrinə görə öyrənmək, tədqiq etmək və nəzəri baxımdan onu araşdırmaqdır. Məlumdur ki, çağdaş Azərbaycan poeziyası strukturu, semantikasını baxımından zəngin və çoxsəslidir; onun inşasında həm müxtəlif nəsillər, həm də çoxlu poetik cərəyan və üslublar iştirak edir. Bütün bu istiqamətlərdə çağdaş poeziyanın xüsusiyyətlərini vermək üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- Çağdaş Azərbaycan poeziyasının ümumi tendensiyanı, inkişaf yollarının mənzərəsini araşdırmaq;
- Çağdaş Azərbaycan şeirini mövzu və problematika kontekstində təhlil etmək;
- Müasir Azərbaycan şeirinin semantik strukturunu müxtəlif

³Антонов, С. Слово.-Москва: -Советская Россия. -1974; Богомолов, Н.А. Стихотворной речи. -Москва: -Московской университет. -1988; Бонди, С.М. О ритме //В кн. Контекст-1976. -Москва: -Наука. -1977. -стр. 100-129; Виноградов, В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. -Москва: -Наука. -1963; Жирмунский, В. Теория стиха /В.Жирмунский. -Ленинград: -1975; Славинский, Я. К теории поэтического языка.-Структурализм: "за" и "против". -Москве: -1975. -стр. 255-267; Тодоров, Ц. Понятие литературы /Тодоров. -Семиотика. -Москва: -1983. стр. 361-372; Томашевский, В. Стих и язык /В.Томашевский. -М.-Л., -Гослитиздат. -1959; Тынянов, Ю.Н. Проблема стихотворного языка. Статьи.-Москва:-Советский писатель. -1965; Якобсон, Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии. Poetics. Poetyka. Поэтика. -Москва: -Искусство.-1974; Якобсон, Р. Лингвистика и поэтика/ -Р.Якобсон. -Структурализм: "за" и "против". -Москва: -Советский писатель. -1975. стр. 196-208.

- problemlər baxımından öyrənmək;
- Azərbaycan şeirinin ritm-melodik əsaslarını, şeirdə özünü göstərən ritm vasitələrinin əsaslarını araşdırmaq;
 - Şeirin semantik strukturunda ritm və intonasiyanın rolunu tədqiq etmək
 - Çağdaş şeirdə bədii təsvir sistemi və onun ifadə imkanlarını araşdırmaq;
 - Bədii ifadə sistemi və poetik detalları araşdırmaq;
 - Çağdaş şeirin poetik enerjisi, məna çevikliyi və məzmun qatını, daxili dinamikasını araşdırmaq;
 - Müasir Azərbaycan şeirinin vəzn və qafiyə sistemindəki xüsusiyyətləri təyin etmək;
 - Bədii təkrarların çağdaş poeziyanın təşkilindəki rolunu aşkara çıxarmaq;
 - Çağdaş bədii təfəkkürdə sözün poetik təşkili, estetik tutumu və linqvopoetik səviyyəsini öyrənmək və s.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatda çağdaş Azərbaycan şeiri semantik struktur və onun müxtəlif aspektləri baxımından nəzəri kontekstdə araşdırılmışdır. Poetik mətnlərin araşdırılmasında analitik tipoloji, eləcə də, estetik, bədii kontekstə, dil komponentlərinin təhlilinə üstünlük verilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat işində otuz ilə yaxın bir dövrün poeziyası müxtəlif problemlər baxımından tədqiqata cəlb edilir. Dissertasiyada çağdaş poeziyanın strukturunu və məzmununu ifadə edən aşağıdakı müddələrin müdafiəyə çıxarılmasını məqsəduyğun hesab edirik:

- Çağdaş poeziyanın inkişaf yolunun mənzərəsi və onun istiqamətləri;
- Çağdaş poeziyanın struktur baxımından müxtəlifliyi və çoxsəsliliyi;
- Çağdaş Azərbaycan şeirinin linqvo-poetik təhlili;
- Poeziyada yeni modernist cərəyanların mövzu və məzmun çalarları;
- Çağdaş poeziyanın alliterasiya və assonansın xüsusiyyətləri;

- Çağdaş Azərbaycan şeirinin vəzn və qafiyə sistemi;
- Poeziyada ritm və intonasiyanın poetik strukturu yaradan amil kimi;
- Şeirdə poetik fiqur və məcazların funksionallığı və yeni poetik mətnin yaranmasında rolu;
- Çağdaş poeziyanın bədii ifadə sisteminin genişlənməsi və yenilənməsi problemləri;
- Poetik sistemdə bədii detallardan istifadə imkanları

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, daha öncə xüsusi tədqiqat obyektı olmamış müasir Azərbaycan şeiri semantik struktur cəhətdən elmi-nəzəri şəkildə araşdırılır. İşin elmi yeniliyi həmçinin təhlil üçün seçilmiş müxtəlif üslublu xeyli şairin şeirlərinin semantik struktur cəhətdən araşdırılmasıdır. Şairlərin yaradıcılığına müraciət zamanı onların ədəbi prosesdəki yeri və mövqeyi deyil, araşdırmanın nəzəri predmetinə uyğun gələn bədii nümunələr əsas götürülmüşdür. Çağdaş dövrdə yazıb yaradan şairlərin şeirləri mövzu, problematika, inkişaf istiqamətləri ilə yanaşı, poetexniki imkanları da tədqiq olunur. Çağdaş Azərbaycan şeirinin poetik semantikasi dilin poetik funksiyası, alliterativ imkanları, assonans, ritm və intonasiya, bədii təsvir və ifadə vasitələri, eləcə də vəzn və qafiyə sisteminin özünəməxsusluğu təhlil edilir və müəyyən nəticələrə gəlinir.

Tədqiqat obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini çağdaş Azərbaycan şairlərinin şeirləri daxil edilmişdir. Azərbaycan şeirinin poetexniki funksionallığı, alliterativ xüsusiyyətləri, assonans, ritm və intonasiyası, poetik fiqur və məcazları, bədii təsvir və ifadə vasitələri, eləcə də, bu problemlərin nəzəri araşdırılması da tədqiqatın predmetinə aiddir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, çağdaş Azərbaycan şeirinin semantik struktura, poetik dil sisteminə daxil olan bir çox komponentlərin nəzəri araşdırma dairəsini bir qədər də genişləndirir. Çağdaş Azərbaycan şeirinin başlıca xüsusiyyətlərindən olan poetexniki imkanlar, alliterativlik, simmetrik təkrarlar, assonans problemi, ritm və intonasiya zənginliyi, vəzn və

qafiyə sistemi, bədii təsvir və ifadə vasitələri və s. kimi komponentlərin nəzəri cəhətdən tədqiqi milli şeirşünaslığımızı zənginləşdirməyə xidmət edir. Praktiki əhəmiyyəti onunla şərtlənir ki, buradakı elmi informasiyalardan şeirşünaslıqda, nəzəri ədəbiyyatlarda istifadə edilə bilər.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Şurasında və Filologiya Problemləri üzrə Respublika Əlaqələndirmə Şurasında təsdiq olunmuş və həmin institutun "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin məzmununu əhatə edən əsas müddəaları, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyyə etdiyi məcmuələrdə, eləcə də xarici ölkələrin nüfuzlu elmi məxəzlərində dərc olunmuş məqalələrdə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin quruluşu: Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın giriş hissəsi 14.563, birinci fəsil 73.492, ikinci fəsil 102.876, üçüncü fəsil 42.492, nəticə 5731 işarədən ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi ilə ümumi həcmi 239. 514 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi bəhs edilmiş tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları müəyyən edilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar göstərilmiş, dissertasiya işinin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti əsaslandırılmışdır.

“Müstəqillik dövrü Azərbaycan şeiri ideya-məzmun və ədəbi cərəyan kontekstində” adlı I fəslə iki paragrafdan ibarətdir. **“Çağdaş Azərbaycan şeirinin mövzu və problematika paradiqmasından dəyərləndirilməsi”** adlı I paragrafda çağdaş poeziyanın ümumi mənzərəsinə nəzər salınır və onun mövzu və forma baxımından hərəkətliliyi və yeniləşməsi araşdırılır. Göstərilir ki, bu yeniliyi şərtləndirən amillər çoxdur; hər şeydən əvvəl, sosrealizm öz ömrünü

başla vurduqdan sonra, poetik düşüncə yeni bir məkana daxil olmuşdur. Bu məkanda demək olar ki, poeziyanın əli-qolu açılmış, ifadə imkanları genişlənmişdir.

Semantik çoxplanlılıq 90-cı illər poeziyasının aparıcı nümayəndələri B.Vahabzadə, M.Araz, X.R.Ulutürk, V.Səmədoğlu, M.Yaqub, R.Rövşən, Z.Yaqub, A.Abdullazadə, Ə.Salahzadə, İ.İsmayılzadə, V.Bayatlı, N.Kəsəmənli, E.Baxış, Ağamalı Sadiq Əfəndi və başqalarının yaradıcılığında da davam edir. Doğrudur, müstəqillik dövrünün ilk illəri ilə 2000-ci illərdə poeziyanın mövzu və məzmunu xeyli dəyişmişdir. Siyasi böhran, bir ideoloji cəbhədən (kommunist) digər ideoloji cəbhəyə (çoxpartiyalı sistemə) keçilməsi poetik məkənin də mövzusunu, problemini istər-istəməz dəyişirdi. Poeziyadakı milli azadlıq mübarizəsi artıq başla çatmış, müstəqillik bayrağı dalğalanmaqda idi. Qarabağ müharibəsi poeziyada həm qəhrəmanlıq, marş üslublu (Z.Yaqub, C.Novruz, S.Rüstəmhanlı, F.Mehdi) şeirlər, həm də məğlubiyyətlər səbəbindən çıxılmazlıq, milli ağrı (R.Rövşən, Ç.Əlioğlu, A.Abdullazadə, Rəfail Tağızadə və b.) mövzularını gətirdi. Vətən, millət, xalq (M.Araz, X.Rza Ulutürk, R.Behrudi, Qabil, H.Kürdoğlu, R.Qusarçaylı və b.) yeni mərhələdə yeni obrazlarla, simvollarla ifadə olundu. Azadlığı yeni rəngdə görənlər (V.Səmədoğlu, E.Baxış, R.Rövşən, F.Qoca M.İsmayıl və b.) onun obrazını yaratdılar. Allah mövzusu, İlahiyə müraciət (V.Səmədoğlu, V.Bayatlı, A.Mirseyid və b.) poetik məkənin daha da genişləndirdi. Ölüm mövzusu (V.Səmədoğlu, Salam, A.Səməd və b.) da çağdaş poeziyanın aparıcı qollarından birinə çevrilir. Poeziyada fəlsəfi istiqamət yenə də B.Vahabzadə, təbiət lirikası isə M.Yaqub yaradıcılığında əvvəlki inersiya ilə davam etmişdir. Poeziya getdikcə ideolojiden təmizlənərək milli mənəvi dəyərlərə, daxili azadlıq, fərdi duyğuların ifadəsinə çevrilməyə başlamışdır. Bütün bunlar çağdaş poeziyanın müxtəlif problemlər baxımından zənginləşdirir. Çağdaş dövrün poeziyasının təsvir obyektləri çox geniş və əhatəli olsa da, bu təsvir predmetlərini təxmini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Vətən, vətənçilik, milli azadlıq mübarizəsi və müstəqillik ideyalarının təsviri;

2. Peyzaj lirikası;
3. Dünya, insan, ömür, ölümün poetik təsviri;
4. Tanrı, təklik, tənhalıq mövzularının təsviri;
5. Sevgi, məhəbbət mövzularının əks etdirilməsi və s.

Assosiativ poeziyanın görkəmli nümayəndələri İ.İsmayılzadə, Ə.Salahzadə, N.Həsənzadə yaradıcılığında vətən mövzusu 90-cı illərdə də davam etmişdir. İ.İsmayılzadə vətənə canlı bir varlıq kimi baxır, ona görə də "haran ağrıyır, vətən", - deyərək ona müraciət edir, onun çəkdiyi ağrı-acılara özünün vətəndaş münasibətini bildirir. Şair vətənin bu ağır gününü son dərəcə üzüntü və ağrı ilə təsvir edir. O, başqa şairlər kimi müharibədən qaçanları ittiham etmir, günahlandırır, sadəcə ona- "Vətən oğlu"na keçmişini xatırladan, gələcəyini müəyyən edən suallar verir ki, bu suallar bütün cəmiyyəti düşündürür:

*Saqqız deyil, satasan-
Buna Vətən deyərlər!
Bayrağının altından keçib gedirsən-
Vətən köynəyindən keçirir səni,
Ağrısından, acısından keçirir səni,
Dönüb özün də Vətən olursan-
Diri gözlü,
qılnc sözlü, od ürəkli bir Vətən.
Yeriyən Vətən⁴.*

V.Cəbrayılzadənin də vətən anlayışına özünəməxsus münasibəti var; onun şeirlərində ənənəvi vətən obrazına çox az-az hallarda rast gəlmək olar. Şeirlərindən ayrıca vətən mövzusu keçmir, bununla belə, vətən onun şeirlərinin hər birindən göyüzü kimi keçir, deklorativlik onun poeziyasına yaddır. "Ölməyə yox, qoxlamağa vətən" şeirinin vətənçilik vasitələrinin materialı, dili və düşüncəsi yeni olduğu kimi, həm də özünəməxsusdur. Onun lirik qəhrəmanı şeirdə ifadə olunduğu

⁴İsmayılzadə, İ. Seçilmiş əsəri. Şeirlər və poemalar /İ.İsmayılzadə. - Bakı: -1991, -s. 42.

kimi, hər kəlməbaşı "vətən" demir, məşhur bayatıda olduğu kimi "ölməyə vətən yaxşı" da demir, "qucaqlayıb qoxlamağa" ifadəsini işlədir, lakin "düşmən oxun haqlamağa" hər an hazır görünür.

R.Rövşənin poeziyasında isə vətənə baxış cəmiyyətin təsviri fonunda verilir; vətən onun lirik "məni" üçün yalnız adı ilə qürur duyduğu, könlündə gəzdirdiyi, fəxr etdiyi bir məkan olmaqla yanaşı, həm də onun "qorumaq" istədiyi, "vətəndə vətən kimi" yaşamaq istədiyi bir yerdir. Ancaq şairin şeirlərində daha çox cəmiyyətin vətənə olan münasibəti analiz edilir, bu analizdə fərqli baxış, poetik bir müxaliflik ruhu da var. O, vətənə üz tutaraq içinin qürbətdən vətənə qayıtmağın uzun çəkdiyini dilə gətirir; onun "yollarının", "meşələrin, çöllərin, göllərinin" çəpərləndiyi, kölgəsində yatmağa "bircə kol da qalmadığı" vətənə hansı yolla qayıtmağın yollarını arayır və üzünü cəmiyyətə sualla tutaraq müəyyən qənaətlərə gəlir:

*Vətən, səni sevə-sevə
Axı necə itirdim?
İldən-ilə səni ev-ev,
Küçə-küçə itirdim.
Rəngdən-rəngə düşə-düşə
günbəgün dəyişirsən.
Dəyişirsən küçə-küçə,
tinbətin dəyişirsən⁵.*

Azadlıq anlayışı semantik və məzmun cəhətdən çoxmənəli olduğundan şairlərin ona yanaşmasında da müxtəliflik olması tamamilə təbii. Belə ki, azadlıq həm də maddi və mənəvi kriteriyalara bölünür. Azadlığın absurdluğa qədər gedib çıxması ona münasibətdə çoxçəşidliliyi şərtləndirir. Şair yalnız milli azadlıqdan deyil, həm də mənəvi azadlıqdan, fərdi azadlıqdan yazır, daxili məniyi ifadə etmək missiyasını daşdığından daxili azadlıq problemi ilə bağlı duyğularını ifadə edir. Bu mənada Vaqif Səmədoğlunun azadlığı X.Rzanın azadlığı ilə problematika cəhətdən xeyli dərəcədə fərqlənir:

⁵İstədim son dəfə basım bağırma - Ramiz Rövşən | MANERA.AZ » Manera.Az

*Sən mənim
Doğma anamsan, Azadlıq!
Mən sənin
yad qapısında böyümüş balan...
Sən son ümidimin qaldırdığı
ağ bayraqsan, Azadlıq!
Mən səni yelləyən külək...⁶.*

Beləliklə, çağdaş poeziyanın əsrin dördüdə biri qədər zaman məsafəsinə nəzər salarkən aydın görmək olur ki, bu mərhələdə poeziya mövzu, problematika və semantik struktur cəhətdən yeni bir mərhələyə daxil olmuşdur. Bütöv bir ictimai-siyasi sistemin, epoxanın süqutundan sonra bu mərhələdə bədii təfəkkürün poeziyada yeni istiqamətdə və semantik strukturda inkişafını şərtləndirən amillər bir qədər də çoxalır.

“Poeziya yeni yaradıcılıq təmayülləri və modernist cərəyanlar kontekstində” adlı II paragrafda poetik inkişafın istiqamət və cərəyanları tədqiqata cəlb edilir. Göstərilir ki, 90-cı illərin ictimai-ədəbi mühiti poeziyaya yeni çalar, simvolik-metaforik obrazlar, fərqli diskurslardan baxış imkanları gətirdi. Qısa bir zaman kəsiyində bəzən cərəyana yaxınlaşan bir neçə ədəbi qrup və birliklərin ortaya çıxması yeni yaradıcılıq axtarırlarının nəticəsi idi. "Baca" (Əli Bayramlı), "'Ağ yol", "2+", "Qarçıçəyi", "Avanqard", "Alatoran", "Şəm", "Pərvanə", "'EQO" və s. ədəbi qrup və cərəyanlar özündə onlarla gənc yazarları birləşdirmişdir. İlk ədəbi qruplardan biri kimi Rasim Qaraca, İsmayıl Bayramoğlu, Azad Yaşarın iştirakilə "Baca" (1990) Əli-Bayramlıda (indiki Şirvan) fəaliyyət göstərir. Bu ədəbi platformanın yaranması mühiti siyasi proseslərdən ədəbi prosesə yönəltmək işində bir ilk olmuşdur. İlk manifestlərindən də görüldüyü kimi, onlar poeziyadakı mövcud durumla razılaşmayaraq

⁶Səmədoğlu, V. Mən burdayam, ilahi. Şeirlər və poemalar /V.Səmədoğlu.- Bakı: - Gənclik. -1999. -268 s.

avanqardçılığı əsas götürüdürlər"⁷.

Yeni poetik nəfəs sərgiləyən bir qrup gənclər "Ağ yol" ədəbi hərəkatını yaratmağa nail oldular. Bu ədəbi qrupun manifestində mənəvi təmizlik, yazıçı dünyasının saflığını qoruyub saxlamaq nəzərdə tutulur, qarışıq və mürəkkəb mühitdə yazıçı dünyasını qoruyub saxlamaq istəyirdilər. Maraqlıdır ki, bu qrupa daxil olanların (Dəyanət Osmanlı, Orxan Fikrətoğlu, Fəxri Uğurlu, Xanəmir, Salam, Qulu Ağsəs, İbrahim İlyaslı, İlqar İlkin, Usuboğlu, Alqış Həsənoğlu, Balaxan və b.) ədəbi prosesin sonrakı mərhələsində nəinki imzaları tanınmış, həm də poeziyanın aparıcı fiqurlarından olmuşlar.

90-cı illərdə yeni yaranan təmayüllərin müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etdiyini görmək olar. Eklektizm, simvolizm, modernizm, realizm və s. təmayüllər zaman keçdikcə ya sabitləşməyə doğru getmiş, ya da poetik "izm"ə çevrilmişdir. Bizdə ədəbi cərəyanların tam olaraq formalaşmadığını nəzərə alaraq, mövcud poetik təmayül və istiqamətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: 1) Təbiət poeziyası; 2) Fəlsəfi poeziya; 3) Assosiativ poeziya; 4) İctimai-siyasi poeziya; 5) Sevgi, məhəbbət poeziyası; 6) Modernist poeziya; 7) Simvolist poeziya; 8) Postmodern poeziya; 9) Neomodern, yaxud eksperimental poeziya; 10) Magik-romantik poeziya.

Modernist şeir yeni ədəbi təmayül olaraq yeni dövr poeziyasının aparıcı istiqamətlərindəndir. Buna gecikmiş modernizm də demək mümkündür. Çünki XX əsrin əvvəllərindəki romantizm hadisəsi kimi modernizm də ədəbiyyatımızda bir qədər gec təzahür etmişdir. Əgər romantizm Avropa ədəbiyyatında XIX əsrin əvvəllərində Avropada, yüz il sonra isə Azərbaycan ədəbiyyatında özünü göstərmişsə də, modernizmlə bağlı da anoloji hadisə baş vermişdir. Özü də bu istiqamət yeni olduğu kimi, onun mövcudluğu ilə bağlı ziddiyyətli fikirlər vardır.

Neomodern, yaxud eksperimental poeziyanın nümayəndələri ən yeni poeziyanı təmsil edirlər; onların şeirlərində eksperimentçilik poetik məqsədə çevrilir. Modernizmlə, postmodernizm elementləri ilə

⁷Yaşar, A. "Baca" ədəbi qrupu. Bizim manifest //A.Yaşar. -Xəzər. -1992. №1-2. -s.169.

yanaşı eksperimentçilik (əsasən forma baxımından) özünü göstərir. A.Mirseyid, Ə.Şükürlü, E.Başkeçid, D.Osmanlı, Rövşən Yerfi, Xanəmir, Z.Əzəmət və başqalarının şeirlərində bu eksperimentçilik hallarına rast gəlmək mümkündür. Bu mərhələdə Azərbaycan şeiri yalnız mövzu və problematika baxımından deyil, dil, üslub, janr, forma-struktur, ideya-bədii cəhətdən də dəyişmiş və yeniləşmişdir.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas müddəalar və elmi nəticələr aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır⁸.

Dissertasiyanın **“Çağdaş Azərbaycan şeirinin ritm vasitələri və vəzn-qafiyə sistemi”** adlı II fəslə üç paraqrafdan ibarətdir. **“Çağdaş poeziyada ritmik-sintaktik paralellər: alliterasiya və assonans”** adlı I paraqrafda linqvo-poetik təhlillər aparılmışdır. Qeyd olunur ki, poeziyada poetik funksiyaları yaradan müxtəlif faktorlar vardır ki, bu faktorlar şeirin yaranmasında aktiv rol oynayır. Yəni, elmi dildən fərqli olaraq bədii dil, xüsusilə də poeziya dili çoxməzmunlu, semantik və assosiativ çalarlara malik olur. Poetik dil bəzən mətndə iki və daha artıq vəzifə daşıyır, bəzən isə işarələr sistemi ilə danışır. R.Yakobson poetik dil anlayışından bəhs edərkən bədii mətnin hər cür struktur-linqvopoetik təhlili təcrübəsini nəzərə almağı lazım bildirdi: *"Ardıcılıqların gözlənilməsi elə bir üsuldür ki, dildə poetik funksiyadan başqa heç bir yerdə vecə gəlmir. Yalnız ekvivalent vahidlərin müntəzəm təkrar olunduğu sistem kimi poeziyada nitq axını zamanı, digər semiotik modellərlə müqayisə etsək, musiqi zamanları*

⁸Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan şeirinin mövzu və problematika müəyyənliliyi // Ədəbiyyat məcmuəsi. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, – Bakı: – 2016, XXVIII cild, – s.277-283. Məmmədova G. Çağdaş poeziyada yeni yaradıcılıq istiqamətləri və cərəyanlar // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: – 2016, № 6, – s. 336-340. Memmedzade G. Modern Azerbaijan şiiirinin gelişimi // 1 Mayıs Uluslararası Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi. İksad yayınevi. – Ankara, – Türkiye, – 2019, – 1 Mayıs, – s. 107-110.

Mammadova G. Poetic styles in modern Azerbaijan poem // Azerbaijan National Academy of Sciences Council of young scientists and specialists. ANAS-70. International Multidisciplinary Forum, – Bakı: – 02-04 November, – 2015, – pp.125-126.

ilə analogiya təşkil eləyə bilər"⁹. Y.Slavinski "Poetik dil nəzəriyyəsi" məqaləsində poetik dillə qeyri-poetik dil vasitələrinin fərqliliyi haqqında yazır: *"Qeyri-poetik dilə xas olan funksiyalar poeziyada poetik funksiya üçün fon, özü də aktiv fon rolunu oynayır. Bu funksiya heç vaxt təklikdə fəaliyyət göstərmir, o yalnız bütün elementlərin ən mühümüdür. Və əksinə, poetik funksiya, iyerarxiyada müəyyən üstünlük qazanaraq, başqa təbiətli mənlərdə də müşahidə olunur, ya dominant, aparıcıya kömək edir, ya da ona mətinliklə müqavimət göstərir"*¹⁰.

Çağdaş poeziyada səslərin məqsədyönlü səfərbəredici təkrarı poetik mətndə bir əks-səda yaradır və bu əks-səda alliterasiyada ifadə olunur. Şeirin semantik strukturunda iştirak edən amillər; ritm, intonasiya, səs təkrarı bir musiqililik yaradaraq onun daxili polifonikliyi müəyyən edir. Bir-birilə bağlı sözlərdə samitlərin təkrarı şeirdə heç də təsadüfi xarakter daşımır, daha yaxından bağlılığı səbəbindən baş verir. Eynicinsli səslərin iştirak etdiyi sözlər də bir-birilə yaxından bağlı olur.

Vaqif Bəhmənlinin şeirlərində də alliterasiyanın zəngin istifadə çalarlarına rast gəlinir ki, bu da şairin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə böyük önəm verdiyini göstərir. Şairin yaradıcılığında, əsasən, **k, ç, g, t** səslərinin alliterativ ifadələri çoxluq təşkil edir. "Əlim çatmayan budaq", "Ay üzlü gecə", "Sevgi nədir", "Səndən özgə", "Tufanda zəng" və s. şeirlərində müxtəlif səslərin alliterasiyası bədii mətndə ekspressivlik yaradır, müəllif ideyasını açmaq üçün üslubi imkanları genişləndirir. Şairin ideyaya uyğun səs tapıntısı olduqca vacib amillərdən biri kimi görünür. "Çöldə tufan" şeirində şairin daxili ilə təbiətin mütənəsibliyini təsvir etmək üçün **ç** səsinin alliterasiyası ən yaxşı vasitələrdən biridir:

⁹Якобсон, Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии. // Р.Якобсон. -Poetics. Poetyka. Поэтика. -Москва: -Искусство.-1974. –с. 205.

¹⁰Славинский, Я. К теории поэтического языка /Я.Славинский, - Структурализм: "за" и "против". -Москве: -1975. –с. 259.

*Çöldə tufan. Çöli kəsir-
Evim çox-çox aralıda...
İçəridə içim əsir;
Könül qapım aralıdı¹¹.*

Burada **ç** səsinin təkrarı sadəcə fonetik oxşarlıqla yaxınlıq təşkil edir; əslində həm burada, həm də şeirdəki digər alliterativ məqamlarda səslərin yaratdığı təkrarlar semantik məzmununa təsir göstərir. Y.Barabaş fonetik oxşarlığın təsadüfi səciyyə daşmadığına diqqət yetirərək yazır: "*Fonetik oxşarlıq şairi məcbur edir ki, sözlər arasında mənə əlaqələri axtarıb tapsın. Bununla da fonetikadan fikir törəyir*"¹². Bu fikrə söykənərək deyə bilərik ki, çağdaş poeziyada alliterativ səs düzümü yalnız fonetik hadisə olaraq qalmır, şeirin mürəkkəb poetik strukturunu təşkil edən faktora çevrilir. Yəni şair təəssüratlarını bədii təxəyyülündə canlandıraraq müəyyən səs düzümləri vasitəsilə ifadə edir.

Rüstəm Behrudinin "33 yaşında, yaxud anamın adı Zəhra", "Mən sözəm, söz-göydən gəldim", "Şəhərə boylanan o kəndlər yazıq", "Mən əzab çəkməyə doğulan adam" və s. şeirlərində **z** və **d** səslərinin alliterativ işlənməsi elə şeirin adından başlanır. **Z** və **d** səslərinin alliterasiyası üzərində qurulmuş şeirdə rəvanlıq və ahəng yaranır və duyğu və düşüncələrini nidalarla ifadə edə bilir. Vaqif Bayatlı şeirlərində də alliterasiyanın bu xüsusiyyəti daha qabarıq görünür. Onun poeziyasında yalnız ənənəvi metaforadan imtina edilmədi, həm də şeirimizə yeni bir intonasiya gəlmiş oldu. Bu intonasiyanın yaranmasında isə alliterasiya mühüm rol oynayır. V.Bayatlı poeziyasında alliterasiya polifonikdir; müxtəlif səslərin melodiyasının birləşməsindən ibarətdir. "Bir min il də keçdi səni görəcəyimdən" şeirində bu sonor səslərin işlənməsi forma və məzmun vəhdətini yaratmaqla poetik semantikasının zənginliyini təmin etmişdir:

¹¹Bəhmənli, V. Hamı. Şeirlər /V.Bəhmənli. -Bakı: -Çağdaş. -2012. –s. 32.

¹²Барабаш, Ю.Я. Вопросы эстетики и поэтики/ Ю.Я. Барабаш.-Москва:-Московской университет. -1978. -384 стр.

*Bir min il də keçdi səni görəcəyimdən
kipriyimi qaldırıb sənə baxmaq
istəyəcəyimdən
ancaq qaldıra bilməyəcəyimdən
min il də keçdi,
İlahi, nə az çəkdi
gözlərimizin bircə an bir-birinə
baxmağı nədi,
heç bircə kipriyin bircə an qalxmağına da
çatmadı bu min il də, çatmadı, İlahi¹³.*

Poeziyanın poetik imkanlarının genişlənməsində alliterasiya ilə yanaşı, assonans da mühüm rol oynayır. Belə ki, şeirdə yaxın samit səslərin təkrarı kimi, eynicinsli saıtlərin təkrarı da baş verir. Bu isə o deməkdir ki, alliterasiya kimi assonansın da şeirdə özünəməxsus poetik rolu olur. Məlumdur ki, Azərbaycan dilində ahəng qanunu mövcuddur və bu qanuna əsasən eynicinsli saıtlərin bir-birini izləməsi müəyyən qanunauyğunluq təşkil edir. Ahəng qanununun mövcudluğu isə istər-istəməz şeir dilində poetik ahənglik yaradır. Dilçi alim Əbdüləzəl Dəmirçizadə vaxtilə ahəng dili qanunlarının poetik düşüncədəki rolunu yüksək qiymətləndirərək yazırdı: "...ahəngdarlıq üçün səslərin uyuşması da mühüm şərtlərdən biridir. Azərbaycan dili öz təbiətinə görə, nəinki buna müəssidir, hətta tələffüzün belə bir ahəngdə, yəni səslərin uyuşması əsasında qurulmasını tələb edir. Buna görə də Azərbaycan dilində şeir ahəngdar olur"¹⁴. Misraların təsirliliyi, səslərin ahəngdarlığı baxımından da fonetik vasitələrdən biri assonansın əhəmiyyəti çoxdur. Belə ki, şair məhz assonansın köməyiylə şeirə bir melodiklik, emosional təsir gücü gətirmiş olur.

Fonoloji təkrarlar gənc şairlərin şeirlərində bir sistem şəklində olmasa da, müəyyən sətirlərdə bir-birini izləməklə ahəng yaratmış olur. Poetik mətnin lirikliyi, incəliyi, bütövlüyü səs tonlarının müxtəlif

¹³Behrudi, R. Din sevdim din üstünə/R.Behrudi. -Bakı: -Orxan. -2003. —s. 56.

¹⁴Dəmirçizadə, Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı/Ə.Dəmirçizadə. -Bakı: -Maarif. -1962. —s. 38.

saitlər vasitəsilə ifadəsini şərtləndirir. Bunların hamısı bir yerdə şeir sənətinin mükəmməlliyini təmin etməklə yanaşı, şairin də peşəkarlığını göstərən faktora çevrilir.

Akif Səməd:

O, A-Yorulдум yolu yorammadım, o-u-u, o-u, o-a-a-1
A-Haqq dərgahına varammadım, a, ə-a-ı-a, a-a-a-1
A,O – Öndə sarvandan sorammadım, ö-ə, a-a-a, o-a-a-1
Hara yol alıb köçüm indi¹⁵ a-a, o, a-1, ö-ü, i-i

Murad Köhnəqala:

İncə saitlər - Neçə düyündən keçibən, e-ə, ü-ü-ə, e-i-ə
Neçə ilməkdən gəlirəm¹⁶ e-ə, i-ə-ə, ə-i-ə

Alliterasiya və assonans yalnız fonetik hadisə olmayıb, həm də poeziya sənətini zənginləşdirən, onun polifonizmini təmin edən bir poetik hadisədir. Onu yalnız şeirin zahiri cəhəti, forması kimi qəbul etmək düzgün olmazdı, əksinə səslərin mütənəsibliyi, sıra ilə işlənməsi bədii mətnə əhəngdarlıq və musiqililiyi artıraraq bədii səviyyəsini yüksəldir.

“**Çağdaş Azərbaycan şeirində vəzn və qafiyə**” adlı II paragrafda poetik mətnə vəzn və qafiyə sisteminin funksionallığı araşdırılır. Göstərilir ki, canlı danışiq dilində olduğu kimi, poetik dil də dilin fonetikasına, morfoloqiyasına, eləcə də sintaktik və qarammatik quruluşuna əsaslanır. Akademik Ağamusa Axundov dilin fonetik quruluşu ilə vəzn arasında möhkəm qarşılıqlı əlaqənin olduğunu irəli sürərək yazır: “*Şeirimizdə tonik vəzndən heç vaxt istifadə olunmaması isə yenə də dilimizin fonetik quruluşu ilə bağlıdır. Dilimiz üçün səciyyəvi olan sabit fonetik vurğu vurğulu və vurğusuz hecaların növbələnməsinə əsaslanan şeir dilinə yol tapmasına imkan verməmişdir*”¹⁷.

¹⁵Akif, S. Ömrü özünə yaşasan /A.Səməd. -Bakı: -1998. -126 s.

¹⁶Köhnəqala, M. Alma əhvalatı. Şeirlər /M.Köhnəqala. -Bakı: -Adiloğlu. -2002. -112 s.

¹⁷Axundov, A. Şeir sənəti və dil /A.Axundov. -Bakı: -Yazıçı. -1980. —s.15.

Kiçikhecalı-dördhecalı və beşhecalı, altıhecalı və yeddihecalı şeirlər gənclərin, xüsusən də Sevinc Çılğın, Qəşəm Nəcəfzadə, Murad Köhnəqala, Əlihüseyn Şükürlü və başqalarının yaradıcılığında yeni mahiyyət qazanır. Bu da onu göstərir ki, zaman dəyişdikcə şeirin forma və strukturunda, semantikasında, eləcə də vəzn, qafiyə sistemində müəyyən dəyişiklik baş verməkdədir. Lakin bir məsələ var ki, onların yazdığı şeirlərdə bu ölçülər axıradək qorunub saxlanmamışdır. Yəni tutaq ki, strukturu altılıqla qurulan şeirin bir neçə misrası bir aşağı (5), bir yuxarı (6) da ola bilər. Bununla şairlər fikrin formaya qurban verilməsinin qarşısını almış olurlar. Müxtəlif ölçülü misralar daha çox ölçülü sərbəst şeir nümunələrində rast gəlinir. Ə.Şükürlünün şeirlərinin misralarını çox zaman müxtəlif ölçülü sözlər təşkil edir. Bu yazın onsuz keçməsinə şair poetik şəkildə aşağıdakı ölçüdə çatdırır:

<i>Bu yaz da</i>	3	1-1-1
<i>belə keçdi</i>	4	2-2
<i>bu yaz da</i>	3	1-1-1
<i>mənsiz keçdi</i>	4	2-2 ¹⁸ .

Ölçülü sərbəst şeirdə heca vəzninin əsasını təşkil edən bölgülərə sərbəst yanaşılması onun semantik strukturundan irəli gəlir. Elə şeirlər vardır ki, orada heca ilə sərbəstin normaları mühafizə olunur. Buna baxmayaraq poetik struktur məzmunu və məzmununda ifadə olunan ekspressivliyi çatdırır. Xüsusən sonuncu misraların sual intonasiyası poetik informasiyanı tamamlamağa xidmət edir. Sevinc Çılğının "Bitməyən şeir"i isə 5 heca üzərində qurulub:

<i>ölürəm ana</i>	5	3-2
<i>sənə gəlmədikcə</i>	6	2-4
<i>məni bilmədikcə</i>	6	2-4
<i>yalanam ana</i>	5	3-2

¹⁸Şükürlü, Ə. Xoşbəxtlik ehtimalı. Şeirlər /Ə.Şükürlü. -Bakı: -Şərq-Qərb. -2011. -s. 239.

<i>anamsan mənim</i>	5	3-2
<i>canımsan mənim</i>	5	3-2
<i>demədikə</i>	4	4
<i>ölürəm ana</i>	5	3-2 ¹⁹ .

İ.İsmayılzadənin şeirlərində, eləcə də bəzi poemalarında forma dəyişikliyi şeirin məzmunu ilə yanaşı, onun formasını, semantik strukturunu da dəyişir. "Gözləyin, dünyaya qayıtmağım var" şeiri 11 hecalıdır. Şeirin ritmi və ahəngi də 11 heca üzərində qurulub. Lakin burada sərbəstin də əlamətləri özünü göstərir. Şeir 11 heca üzərində qurulsada, bəndlərdəki misraların sayı bir-birinə uyğun gəlmir. Üstəlik bəndlərin içərisində sərbəstə keçidlər də özünə yer alır: *Bu dünyaya bir də (6), qayıtmağım var (5)...//Qəbrimin üstündə (6) bitən gülləri (5),// Uyumuş, soyumuş (6) torpağı-daşı (5), //Ölüm sükutundan (6) oyatmağım var (5), //Bilmirəm çiçəklə (6), bilmirəm otları (5), //Bilmirəm ağacları (6), yoxsa buludla (5), //Dağları yerindən (6) oynadıb gələn (5)//Dəli qışqırıqla (6), yoxsa sükutla, deyə bilmirəm...*²⁰ Burada şeirin ahəngdarlığında vəzn və qafiyənin və onların yaratdığı ritmin xüsusi yeri vardır. Misraların 6-5 heca düzlüşü şeirin vəznini müəyyənləşdirir.

Çağdaş Azərbaycan şeirinin semantik strukturunun təşkilində iştirak edən komponentlərdən biri qafiyə çox zaman misralarda sonuncu sözlərin hecalarının şəkil uyğunluğu kimi verilir və müəyyən fonetik prinsipə əsaslanır. Qafiyənin şeirdə tutduğu mövqə əslində onun semantik strukturu ilə bağlı olur. Qafiyələr şeirin yalnız vəzn-kompozisiya quruluşunda təşkilədiçi funksiya daşımır, həm də bu və ya digər şəkildə onun semantikasına təsir edir. 60-cı illərdə qafiyə əleyhinə kompaniyanın başlaması müəyyən qədər onun mövqələrini zəiflətsə də, çağdaş şeirimizdə qafiyə yenə də aparıcı yerlərdən birini tutur. Fikrimizcə, qafiyəyə bu cür münasibət onların problemə formal cəhətdən yanaşmasından, onu yalnız şeiri bəzəmək vasitəsi kimi başa düşməkdən irəli gəlirdi. Halbuki qafiyə şeirin yalnız formasını

¹⁹Sevinc, Ç. Alaçarpa. Şeirlər. -Bakı: -Qanun. -2010. -s.29.

²⁰İsmayılzadə, İ. Seçilmiş əsərləri. Şeirlər və poemalar. - Bakı: -1991. -s.104.

müəyyən etmir, həm də onun kompozisiya quruluşunu-vəznini, ahəngini, intonasiyasını və semantik strukturunu müəyyən edir. Məsələ heç də qafiyə sisteminin köhnəlməsində, sıradan çıxmasında deyil, köhnə qafiyələrin işlənməsində, yeni qafiyə sisteminin tapılmasında və keyfiyyətcə onu yeni mərhələyə daşımadaşdır. Buna görə də çağdaş şeirimizdə qafiyənin yerini və mövqeyini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

1. Qafiyə şeir dilinin estetik gözəlliyini və cazibədarlığını qaydaya salır;
2. Qafiyə şeirdə ritmik funksiya daşıyır və ritmik sıranın sonluğunu müəyyən edir;
3. Qafiyə şeirin ahəngini müəyyən edir, melodiyasını şərtləndirir;
4. Şeirin forma və məzmun vəhdətini, intonasiyasını müəyyən edir;
5. Şeirin bənd quruluşunda təşkiledici rola malik olur və bəndləri forma və məzmun baxımından bir-birinə bağlayır;
6. Qafiyə bədii dildə həm qrammatik, həm də poetik funksiya daşıyır və s.

Çağdaş sərbəst şeir də özünəməxsus qafiyələnmə prinsiplərinə malikdir; belə ki, sərbəst şeir getdikcə daha çox orijinal qafiyələr ortaya çıxarmaqla şeirin ritmini və ahəngdarlığını təmin etmiş olur. Doğrudur, bəzən bu qafiyələrdə fonetik tərkib etibarilə bir-birinə yaxın olan sözlərin qafiyələnməsindən daha çox, səslənmə etibarilə yaxın olmayan səslərin qafiyələnməsi də müşahidə edilir. Bununla onlar qafiyə yeknəsəqliyindən uzaqlaşmaq məqsədi güdür. Bu cür qafiyələnmə çağdaş Azərbaycan şeirini zənginləşdirən faktor olaraq diqqəti cəlb edir.

Gənc şair Könül Həsənqulu qafiyədən az hallarda istifadə etsə də, qafiyə onun şeirinin semantikasında təşkiledici funksiya daşıyır. "Qaraçı qollarında" şeirinin 1-ci bəndində sanki qafiyə yoxdur, ancaq diqqət etdikdə bəndin 1-ci sətiri ilə sonuncu sətiri arasındakı mənə və struktur əlaqəsi qafiyənin şeirdəki rolunu ortaya çıxarır:

*Turş qoxulu limonluqlar arasında
Yenə həzin-həzin
Ağlayır o gitara
Bir qıvrımsaç
qarabuğdayı qaraçının qollarında.*²¹

Çağdaş şeirimizdə klassik qafiyə sistemindən daha çox fonetik prinsipli qafiyələrdən geniş istifadə olunur. Bu cür qafiyələr çox zaman assimilyasiya (uyuşma) fonetik hadisəsi zamanı baş verir: göylərdən-köylərdən, addım-atdım, taleyimdən-taleyimnən, baxırlar-baxıllar və s. Ə.Şükürlünün şeirlərində qafiyənin ənənəvi deyil, məhz bu prinsipindən istifadə halları özünü göstərir.

“Poetik strukturda ritm və intonasiyanın rolu” adlı III paragrafda çağdaş Azərbaycan poeziyasının semantik strukturundakı polifonik xüsusiyyəti tədqiq olunur. Qeyd olunur ki, məntiqi vurğu, ahəng və intonasiya çağdaş poeziyanın strukturunu təşkil edən əsas əlamətlərdir. Şeirdə isə məntiqi vurğunun yerini düzgün təyin etmək poetik mətnin gələcək həyatını təmin etmək üçün əsas olur. Bu cür məntiqi vurğulara R.Behrudinin 90-cı illərdə yazdığı şeirlərdə sıx-sıx rast gəlmək olur. Bu da ondan irəli gəlirdi ki, dövrə uyğun olaraq şair üzünü zamana tutaraq suallar verir, hiss və həyəcanlarını məntiqi vurğu vasitəsilə çatdırmaq istəyirdi. Çağdaş şeirdə poetik obrazlılığın yaranmasında vurğu və ritm də həlledici rol oynayır. Arif Abdullazadə, Vaqif Bayatlı, Ramiz Rövşən, İsa İsmayılzadə, Vaqif Bəhmənli, Könül Həsənqulu və b. şeirlərində ritm və məntiqi vurğuların düzgün seçilməsi və yerində işlənməsi şeirin emosionallığını və semantik məzmununu artırmışdır. A.Abdullazadə "Zamanın boyu" şeirində "torpağımız" sözünü müxtəlif yerlərdə söz sırasını dəyişməyərək müxtəlif vurğu ilə işlətməmiş və poetik obraz yaratmağa nail olmuşdur:

*Torpağımız həmsərhəddi torpağımızla,
Torpağımız həm də səddi torpağımızla,
Torpağımız hələ dərdi torpağımıza,
Qoca dünya özbaşına fırlanır hələ*²².

²¹Həsənqulu, K. O zəminin sahili. Şeirlər /H.Könül. -Bakı: -Mütərcim. -2015. –s.51.

²²Abdullazadə, A. Tövbə duaları. Şeirlər. -Bakı: -Çaşıoğlu.- 2003. –s.46.

Vurğu baxımından V.Cəbrayılzadənin yaradıcılığı maraqlıdır; belə ki, onun şeirlərində ritm, ahəng, vurğu komponentləri poetik mətnin təşkilində yaxından iştirak edir. Məntiqi vurğu cümlənin ahəngdarlığında, şeirdə isə ritm məsələsində çox mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir. Ancaq bu da aydındır ki, şeirdə hər şeyi semantik strukturun da öhdəsinə buraxmaq olmaz, onda şeirdə sxematizm elementləri artır. Bəzi hallarda məntiqi vurğunu ifadə etməyə şeirin texniki tələbləri mane olur.

Çağdaş poeziyada hərəkətin xüsusi təşkili forması funksiyasını daşıyan ritmin də rolu çoxdur; müəllifin poetik məqsədə çatmaq üçün mətn boyu ritmyaratma amillərindən istifadə etməsi yalnız şeirin məzmununu dəyişmir, həm də estetik təsir enerjisini artırır. Başqa sözlə, şeirdə formanın bütün ünsürləri kimi ritm də onun semantikasını təşkil edən amillərdən biri olur. A.Abdullazadə, Ə.Salahzadə, İ.İsmayılzadə, R.Rövşən, V.Cəbrayılzadə, R.Behrudi, E.Başkeçid, N.Əhmədli, B.Pünhan, K.Abdulla və başqalarının şeirlərinin vəzn və ritm strukturu öz ölçüləri etibarilə milli poetika sistemində yeniliyi ilə fərqlənir. Bu şeirlərin mətninin ritm strukturu təsəvvürdə canlandırılan məzmununda önəmli rol oynayır və nəticədə ritmin şeirin ölçüsünə təsiri və onu dəyişdirməsi prosesi baş verir. Nəzərə alsaq ki, ritm hərəkətin xüsusi təşkili formasıdır, o zaman müəyyən vəziyyətin, hərəkətin təsvirini verən poetik mətnə ondan istifadənin mümkünlüyü də ortaya çıxır. Nəzəriyyəçi alim Rəhim Əliyev müasir poeziyada formanın şərtliyini izah edərkən *"ritm və qafiyəni də şeirin ayrılmaz əlamətləri"*²³ hesab etməkdə tamamilə haqlıdır.

Çağdaş poeziyada ritm həm də mətnin estetik cəhətdən bitkin təəssürat yaratmasını şərtləndirir. Sətirlər içində və arasında söz və səs təkrarlarının işlənməsi poetik fikri oxucunun diqqətinə daha tez çatdırdığı kimi, onun semantikasının, məzmununun da qavranmasına yardımçı olur. Yəni poetik səs-lənmə ilə bədii məna, məzmun bir-birini tamamlamış olur.

Çağdaş poeziyada intonasiya o qədər mühüm əhəmiyyət daşıyırmışdır ki, hətta üslub səviyyəsinə qalxmışdır. Çünki ədəbi dilin

²³Əliyev, R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi /R.Əliyev. –Bakı: -Qanun. -2012. –s.389

başqa funksiyalarından intonasiya daha çox funksionallıq daşdığı üçün onun əhəmiyyəti də getdikcə artmışdır. Poeziya təkcə zaman-zaman mövzu və problematika baxımından deyil, həm də intonasiya cəhətdən yeniləşir, inkişaf edir. İ.İsmayılzadənin, belə demək mümkünsə, əksər şeirlərində aparıcı yeri onun intonasiyası tutur. "Öz-özülüyündə hərəkət olan" (Hegel) şeir İ.İsmayılzadə yaradıcılığında intonasiya, ritm vasitəsilə oxucu ilə canlı ünsiyyətə girir. Bu proses onun yaradıcılığında həm leksik təkrarlar, həm də söz və ifadələrin rəng çalarları ilə ifadə olunur. Vaqif Səmədoğluna yazdığı "Bir ömürlük gecə" poemasında intonasiya zənginliyi şeirin canlılığını təmin edir:

*Heykəl ata,
Əyil görüm,
Bürünc ata, ver əlini...
Əlim çata-
saçlarını tumarlayam,
Üz-gözünü sığallayam...
Əyil görüm, heykəl ata,
Əyil, üzündən öpüm,
Əyil, gözündən öpüm...²⁴.*

"Şair ədəbiyyata fikir yox, intonasiya gətirir" (Ramiz Rövşən) ifadəsində həqiqət ondan ibarətdir ki, intonasiya yaradıcılıq ahəngini nizamlayan bir komponent kimi formalaşmışdır. İntonasiya isə bu ahəngin əsasını təşkil edir.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas müddəalar və elmi nəticələr aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır²⁵.

²⁴İsmayılzadə, İ. Seçilmiş əsələri. Şeirlər və poemalar /İ.İsmayılzadə. - Bakı: -1991. -s.319.

²⁵Məmmədova, G.C. Çağdaş poeziyanın poetik sistemində obrazlı fikir və ifadə imkanları // AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. "Risalə" Araşdırmalar toplusu, – Bakı: – 2015, №11, – s. 205-206. Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan poeziyasında alliterasiya və onun imkanları // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: –

“Dissertasiyanın **“Çağdaş şeirdə leksik-sintaktik fiqurlar və məcazlar”** adlı III fəsilə yeni poetik dərketmənin özünəməxsusluqları araşdırılır. **“Leksik-sintaktik fiqurlar ritm vasitəsi kimi, onların poeziyada funksionallığı”** adlı I paragrafda dilin sintaktik-üslubi vasitələri fiqur və məcazlar kontekstində təhlil edilir. Belə ki, poetik dərketmədə məcazlarla yanaşı, fiqurlardan da geniş istifadə olunur. Üslubi fiqurların zənginliyi və müxtəlifliyi həm də şairin fərdi üslubunu müəyyənləşdirməyə xidmət edir. Məcazlar kimi fiqurlar da yalnız şeiri bəzəmək, onu canlı etmək funksiyası daşımır, bədii nitqin lazımlı və vacib komponenti kimi üzə çıxır. İnsanın sevincini, kədərini, həyəcanlarını təsvir etmək üçün şair bu formalara müraciət edir.

Çağdaş şeirdə poetik fiqurlar bədii ifadə sistemində başlıca yer tutur; təkrirlər, poetik sintaksis, sintaktik təkrarlar, inversiya, xitablar, omonim, antonim və sinonimlər, idiomatik ifadələr, anaforalar, bədii təyinlər və s. hər birinin poetik nitqdə özünəməxsus yeri vardır və müəyyən funksiya daşıyır. Poetik fiqurlar bədii mətnə bir məqsəd-liklik "mən" in arzu və istəklərinin, hiss və həyəcanlarının obrazlı şəkildə təsvir etməsinə xidmət edir.

Bu poetik fiqurlar içərisində bədii xitabları xüsusi qeyd etmək olar. V.Bayatlı və K.Abdullanın xitabları daha çox Allaha, Tanrıya ünvanlanır. V.Bayatlının, demək olar, əksər şeirlərində "Tanrım" müraciətindən istifadə olunur. Bu müraciət onun şeirlərinin ruhunu, obrazlar qalereyasını da dəyişir:

*Tanrım, adamlar nə sevə,
nə də ağlaya bilirlər,
yenə eşq ver, can ver yenə
hamını qucaqlamağa,
hamının göz yaşını da*

2016, № 9, – s. 459-464. Məmmədova G. Çağdaş poeziyanın semantik strukturunda assonans // AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: – 2016, № 11, – s.354-357.

*canından al, ver mənə
göz yaşların ağrıtmadan
hamıyçün ağlamağa²⁶.*

Çağdaş şeirin strukturunda ritorik bədii suallar da müəyyən yer tutur. Bədii sual yalnız poetik məndə fikrin sual şəklində deyilməsini təmin etmir, həm də fikrin emosional, ekspressiv ifadəsini şərtləndirməyə xidmət edir. Qrammatik suallardan fərqli olaraq bədii sual emosionallığı, estetik təsiri gücləndirir. Poeziyada ritorik suallar poetik məntiqi gücləndirmək üçün əsas faktorlardan biri kimi çıxış edir. V.Səmədoğlu, İ.İsmayılzadə, Ə.Salahzadə, Q.Nəcəfzadə, N.Əhmədli, R.Behrudi şeirlərində ritorik suallardan yeri gəldikcə istifadə edilir. V.Səmədoğlu dəniz haqqında poetik qənaətləri belə ifadə edir:

*Kimdən küsüb bu dəniz?
Neçin
Giley-güzar toruna düşdük biz?
Sakitləşmədik
külək kəsəndə?
Axı neçin dərdimizi
özümüzdən aldıq?²⁷.*

Təkrirlər poetik fiqurların ən orijinal ifadə formalarından biri kimi şeirin semantikasını müəyyən edən amillərdəndir. Mənası təkrarlama olsa da və adına görə təkrara oxşasa da, mahiyyətə və funksiya baxımından ondan fərqlənir. Təkrirlər, əsasən cümlənin əvvəlində gəlir və eyni söz, ya ifadənin eyni qrammatik formada təkrarlanmasını şərtləndirir. Çağdaş şairlərdən K.Abdulla, V.Bayatlı, N.Əhmədli, T.Həmid, R.Behrudi şeirlərində bu cür təkrirlərə rast gəlmək mümkündür. Kamal Abdulla Dədə Qorqud obrazları ilə bağlı

²⁶Bayatlı, V. Yupyumru bir eşq ilə /V.Bayatlı. -Bakı: -Çinar-Çap. -2008. -s.49.

²⁷Səmədoğlu, V. Uzaq yaşıl ada. Şeirlər /V.Səmədoğlu. -Bakı: -Şərq-Qərb. -2004. – s.190.

yazdığı şeirlərdə bu funksiyadan yeri gəldikcə istifadə edir:

*Mənim əziz,
Mənim təmiz,
Mənim kimsəsiz balam!
yat, yat, yat daha
Ümid qaldı sabaha.
Hər yan qara-qaranlıqdı,
Göylərə bax-duz-duzdu.
Kim dedi ki,
Kim dedi ki,
Kim dedi ki, mənim oğlum casusdu?!²⁸.*

Çağdaş Azərbaycan poeziyasının semantik strukturunu təşkil edən xüsusiyyətlərdən biri olan təkrarlar şeirdə sintaktik paralellərin qabarıq nümunəsi olaraq diqqəti cəlb edir. Söz və ifadə təkrarları çağdaş dünya poeziyasının da xarakterik xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Təkrarlar şeirin bir çox semantik xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edir:

1. Təkrarlar çağdaş Azərbaycan şeirində ritmik, sintaktik paralelləri üzə çıxarır;
2. Təkrarlar söz alliterasiyasının yaranmasını təmin edir;
3. Təkrarlar şeirin ekspressivliyini və emosionallığını artırır;
4. Təkrarlar şeirin semantik strukturunu zənginləşdirir və mürəkkəb kombinasiyalılığını artırır;
5. Təkrarlar şeirin vəzn quruluşuna daxil olan formal poetik vahidlər və texniki vasitə funksiyasını yerinə yetirir.

90-cı illərdə və ondan sonrakı onilliklərdə poeziyaya gələn şairlərin yaradıcılığında da söz təkrarlarının şeirin poetik-texniki imkanlarını zənginləşdirdiyini aydın görmək olur. Q.Nəcəfzadə, Ə.Şükürlü, R.Məcəd, K.Abdulla, N.Əhmədli, R.Faxralı, M.Köhnəqala və b. yaradıcılığında bəzən şeir mətni bütövlükdə təkrarların üzərində qurulmuş olur. Bu zaman söz təkrarları şeirdə ritmik intensivliyi artırır:

²⁸Abdulla, K. Nar çiçəkləri. Şeirlər/K.Abdulla.- Bakı: -Mütərcim.- 2014.-s.122.

*Məni gözəl unutdun// Allah köməyin olsun
Məni gözəl ağlatdın// Allah köməyin olsun
Yenə də ağladırısan //Allah köməyin olsun
Yenə də alladırsan //Allah köməyin olsun
Məni pula dəyişdin// Allah köməyin olsun
Məni qula dəyişdin //Allah köməyin olsun
Məndə yaran yaxşıdı //Allah köməyin olsun
Mənə belə yaxşıdı //Allah köməyin olsun²⁹.*

Bütün bunlar aydın göstərir ki, bədii dildə ən çox istifadə olunan sintaktik fiqurlardan biri söz təkrarları çağdaş şeirimizin poetik zənginliklərinə xidmət edən faktorlardan biri kimi şeirlərdə mürəkkəb-çoxşaxəli funksiyaları yerinə yetirmiş olur. Söz təkrarları şeiri daha oynaq, ifadəli, emosional, ritmik edir, poetik, texniki və üslubi vasitə olaraq onu zənginləşdirir, onun emosional təsir gücünü artırır.

“Çağdaş Azərbaycan şeirində poetik detal və məcazlar” adlı II paragrafda poetik strukuru yaradan amillər tədqiq edilir. Qeyd olunur ki, bu dövrdə bədii detal getdikcə daha çox şeirin strukturuna daxil olur və bədii mətnin ifadə sistemində özünəməxsus yer tutur. Professor M.Əliyev bədii detalı *"əsrin süjet və kompozisiyasına daxil olan element, surət və xarakterin fərdi cəhətlərinin daha parlaq əks olunması, bütövlükdə qəhrəmanın xarakterinin açılmasına xidmət edən vasitə"*³⁰ olaraq səciyyələndirir. Bədii detal heç vaxt əsrin semantik strukturunu müəyyən etmir, ondakı ideya və məzmunu qüvvətləndirir. Professor Rafiq Yusifoğlu ədəbi təcrübədən çıxış edərək: *"...hadisələrin ümumi inkişafından doğan müvəffəqiyyətli bədii detallar əsrin emosionallığını artırır, qəhrəmanların daxili aləmini işıqlandıran bədii vasitəyə çevrilir"*³¹ qənaətinə gəlir.

V.Səmədoğlu, A.Mirseyid, K.Abdulla, R.Rövşən poeziyasında poetik detallardan geniş istifadə olunur. V.Səmədoğlunun əksər

²⁹Nəcəfzadə, Q. Şeirlər /Q.Nəcəfzadə. -Bakı: -Şirvanəşr. -2009. -s. 51.

³⁰Əliyev, M. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi /M.Əliyev. -Bakı: -Elm və təhsil. -2012. -s.47.

³¹Yusifovlu, R. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları /R.Yusifovlu. -Bakı: -Sabah. -2001. -s.97.

şeyrləri, demək olar ki, poetik detallar üzərində qurulub. Şair əvvəlcə poetik detalı, daha sonra isə onun incəliklərini təsvir etməyi üstün tutur. Hələ sovet dövründə şair kiçik bir detalı təsvir edərək mənə çıxarmağı oxucunun özünün üzərinə qoyurdu:

*Doğuldum 1939-da,
1937-də tutuldum.
...İndi 1965-in
yanvar gecəsidir³².*

Məhz bədii detalın köməyiylə şairlər şeirdə qoyulan ideyanı, psixoloji durumu təsvir etmək imkanı əldə edir. Eyni zamanda, obrazların fərdiləşməsində və xarakterinin açılmasında, portret yaradılmasında da bədii detalın əhəmiyyəti böyükdür.

Çağdaş Azərbaycan şeirinin semantik strukturunda məcazlar (trop) şeirin semantikasını dəyişən amillərdən biri kimi çıxış edir. Məcəzi söz və ifadələr nitq atmosferində-cümlədə müxtəlif mənalar qazanır və yaxud mənalarda işlənir. Bədii mətndən kənarında başqa mənə verən sözlər poetik nitqdə yeni mahiyyət və mənə ilə onu daha emosional edir və ya obrazlılığa yol açır. Məcəzi mənə ilə sözün həqiqi mənasından fərqli dolay mənalar ifadə edilmiş olur. Ədəbiyyatşünas M.Əliyev məcazları, kəmiyyət yox, keyfiyyət göstəricisinə aid edir, onu bədii əsərlərdə fikrin əzəməti və əvəzsiz gücü hesab edir³³. Məcəzaların şeirin strukturunda oynadığı rolu ümumiləşdirərkən belə bir qənaətə gəlmək olur:

1. Məcəzlar, sözlər və ifadələr ancaq nitq atmosferində detonativlik qazanır;
2. Bədii mətndən kənarında məcazlılıq yoxdur;
3. Məcəzlar obrazlı təfəkkürün məhsulu kimi ortaya çıxaraq onu zənginləşdirir;
4. Məcəzlar şeirin estetik təsir gücünü zənginləşdirir və

³²Səmədoğlu, V. Uzaq yaşıl ada. Şeyrlər /V.Səmədoğlu. -Bakı: -Şərq-Qərb. -2004. – s.32.

³³Əliyev, M. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi /M.Əliyev. -Bakı: -Elm və təhsil. -2012. –s.71.

- obrazlılığını artırır;
5. Məcəzalar şeirin poetikliyini artırır;
 6. Şeirdə ritm və ahəngin harmoniyasını, çoxmənənliliği yaradaraq, ekspressivlik və təsirlilik gətirir;
 7. Məcəzalar şeirdə üslubi poetik rola malik olmaqla, emosionallığı gücləndirir.
 8. Poetik mətndə kontrastlar, antitezalar yaradır və s.

Söz, intonasiya, vurğu kimi metaforalarlar da çağdaş poeziyanın ölçü strukturunda mühüm yer tutur. Məcəz yalnız bədii dili bəzəyən element kimi deyil, poetik dilin strukturunu təşkil edən və yaradan faktor olaraq çıxış edir. Poeziyanın linqvopoetik xüsusiyyətlərini araşdırdıqca hər bir şairin özünün fərdi ülubunu təşkil edən bədii təsvir və ifadə sistemlərinin, məcəzaların olduğunu aydın görmək olur.

Çağdaş şeirin semantik strukturunu zənginləşdirən amillərdən biri də metaforadır. Canlı danışmaq dilində, eləcə də poetik nitqdə ən çox işlənən bədii vasitələrdən biri metaforalar həm insan üçün xarakterik əlamət və keyfiyyətlərin başqa canlılar, yaxud cansız əşyalar, həm də qeyri-insani varlıqlara məxsus əlamətlərin insan üzərinə köçürülməsindən əmələ gəlir. Bu cəhətdən R.Rövşənin şeirlərinin semantik strukturunu həm də metaforalar təşkil edir. Şair metaforalardan son dərəcə sənətkarlıqla istifadə edir, ilk baxışdan metaforik görünməyən poetik sözlər, ifadələr poetik fikirlə birlikdə şeirin məzmununu canlandırır. R.Rövşənin şeirlərindəki metaforalar yeni və orijinal olmaqla, həm də bənzəyən və bənzədilən arasındakı bənzətmənin gözlənilməzliyi ilə seçilir.

"Ölmək" şeirində şairin metaforik düşüncə tərzini bütün parametrlərilə ifadə olunur:

*Bulud kimi ölmək
bir yaz yağışında
Ümid kimi ölmək
bir qız baxışında.
Bir yel qanadında
yarpaq kimi ölmək.*

*Bir qəbir altında
torpaq kimi ölmək*³⁴.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas müddəalar və elmi nəticələr aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır³⁵.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqat işinin ümumi məzmunundan irəli gələn qənaətlər ümumiləşdirilmişdir. Qeyd olunur ki:

- Azərbaycan dilinin poetik və potensial imkanları, təsvir və ifadə sistemi bu mərhələdə də zənginləşmiş və dilin semantik quruluşunu dəyişilmişdir.
- Çağdaş poeziyada poetik funksiya bədii mətnin ekspressivliyini qoruyub saxlamaq və onu zənginləşdirmək baxımından yeni bir mərhələyə daxil olmuşdur.
- Bu mərhələdə çoxmənalılıq, sözün çoxçalarlılığı, semantik strukturu, ekspressivliyi və emosionallığı yalnız onu zənginləşdirməmiş, həm də poeziyanın taleyinə çevrilmiş və gələcək inkişaf yolunu müəyyənləşdirmişdir.
- Poeziyada alliterasiya, assonans yalnız fonetik hadisə olmamış, həm də səslərin bədii mətnə mütənasibliyi, ahəngdarlıq və musiqililiyini artırmış, bədii mətnə poetik zənginlik gətirmişdir.
- Poeziyanın vəzn və qafiyə sistemi də müəyyən dəyişikliyə məruz qalmışdır. Poetik dil -şeyrin strukturunu təşkil etdiyindən şeirdə forma və məzmun vəhdəti yaranmışdır. Qafiyə sisteminin formalaşması onun çağdaş poeziyadakı yerini bir qədər də möhkəmləndirmişdir.
- Poetik üslubda intonasiyadan istifadə həm də forma və məzmun arasında maksimal uyurluq yaratmağa xidmət etmişdir.

³⁴Ramiz, R. Nəfəs. Şeyrlər və hekayələr /R.Rövşən. -Bakı: -Qanun. -2006. –s. 265.

³⁵ Məmmədova G.C. Çağdaş poeziyanın poetik sistemində obrazlı fikir və ifadə imkanları // AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. “Risalə” Araşdırmalar toplusu, – Bakı: – 2015, №11, – s. 205-206. Memmedzade G. Modern Azərbaycan şiirinin gelişimi // 1 Mayıs Uluslararası Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi. İksad yayınevi. – Ankara, – Türkiye, – 2019, – 1 Mayıs, – s. 107-110.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları iddiaçının aşağıdakı məqlə və konfrans materiallarında öz əksini tapmışdır

1. Məmmədova G.C. Çağdaş poeziyanın poetik sistemində obrazlı fikir və ifadə imkanları // AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. “Risalə” Araşdırmalar toplusu, – Bakı: – 2015, №11, – s. 205-206.
2. Mammadova G. Poetic styles in modern Azerbaijan poem // Azerbaijan National Academy of Sciences Council of young scientists and specialists. ANAS-70. International Multidisciplinary Forum, – Baku: – 02-04 November, – 2015, – pp.125-126.
3. Мамедова Г. Тематическая и проблематическая определенность современной азербайджанской поэзии // Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Научное издание «Язык и культура», – Киев: –2016, – Выпуск 23. Том VI (183), – с.98-105.
4. Мамедова Г.Д. Поэтические направления и пути развития современной азербайджанской поэзии // Министерство образования и науки Российской Федерации ФГБОУ ВО «Ингушский государственный университет». Материалы Международной научно-практической конференции «Джемалдин Яндиев: классик и современник», посвященной 100-летию со дня рождения выдающегося ингушского поэта. – Назрань: –2016, – с. 138-147.
5. Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan şeirinin mövzu və problematika müəyyənliyi // Ədəbiyyat məcmuəsi. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, – Bakı: – 2016, XXVIII cild, – s.277-283.
6. Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan şeirinin semantik strukturunda qafiyə sistemi // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, – Bakı: – 2016, №2, – s. 201-205.
7. Məmmədova G.C. Çağdaş Azərbaycan şeirinin intonasiya

zənginliyi və müxtəlifliyi // Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi, – Bakı: – 2016, №4, – s. 153-158.

8. Məmmədova G. Çağdaş poeziyada yeni yaradıcılıq istiqamətləri və cərəyanlar // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: – 2016, № 6, – s. 336-340.
9. Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan poeziyasında alliterasiya və onun imkanları // AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: –2016, № 9, – s. 459-464.
10. Məmmədova G. Çağdaş poeziyanın semantik strukturunda assonans // AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Filologiya məsələləri, – Bakı: – 2016, № 11, – s.354-357.
11. Məmmədova G. Çağdaş Azərbaycan şeirində ritm semantik strukturu yaradan amil kimi // ADU-nun Elmi xəbərləri, – Bakı: – 2017, Cild 2, №1, – s. 219-225.
12. Memmedzade G. Modern Azerbaijan şiiirinin gelişimi // 1 Mayıs Uluslararası Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi. İksad yayınevi. – Ankara, – Türkiye, – 2019, – 1 Mayıs, – s. 107-110.

Dissertasiyanın müdafiəsi 24 fevral 2022-ci il tarixində saat 15:30 AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən filologiya elmləri doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcələrini almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H.Cavid prospekti 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas Bina, IV mərtəbə, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron Akt zalı

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 21 yanvar 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.12.2021

Kağızın formatı: A5

Həcm: 41236

Tiraj: 100